



wetenschappelijk bureau voor
onderzoek, expertise en advies
op het gebied van leefwijzen,
verslaving en daaraan gerelateerde
maatschappelijke ontwikkelingen

Opvoedstrategieën ter voorkoming van problematisch internetgebruik bij basisschoolkinderen: een exploratieve studie

Gert-Jan Meerkerk
Gerda Rodenburg
Wouter Haverkort
Tony van Rooij
Dike van de Mheen

Colofon

Opvoedstrategieën ter voorkoming van problematisch internetgebruik bij basisschoolkinderen: een exploratieve studie

Auteurs:

Dr. Gert-Jan Meerkerk
Dr. Gerda Rodenburg
Drs. Wouter Haverkort
Dr. Tony van Rooij
Prof. dr. Dike van de Mheen

Met medewerking van:

Drs. Eline Scholten
Dr. Lieke Raaijmakers
Dr. Tim Schoenmakers

Dit onderzoek is gefinancierd door de Stichting Volksbond Rotterdam

Rotterdam, december 2015



Het onderzoeksinstituut IVO werkt op een enthousiaste manier samen met opdrachtgevers aan het beantwoorden van vragen rondom leefstijl, verslaving en zorg. Het verbeteren van de situatie van kwetsbaren in de maatschappij speelt daarbij een belangrijke rol.

IVO Instituut voor Onderzoek naar Leefwijzen en Verslaving
Heemraadssingel 194
3021 DM Rotterdam
T +31 10 425 33 66
E secretariaat@ivo.nl
W www.ivo.nl

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
1.1	Is internetgebruik schadelijk voor basisschoolleerlingen?	4
1.2	Opvoedstrategieën ter voorkoming van problematisch internetgebruik	4
1.2.1	Onderzoek naar beperkende maatregelen	5
1.2.2	Onderzoek naar kwaliteit van communicatie	5
1.3	Vraagstelling	6
2	Methode	8
2.1	Dataverzameling	8
2.2	Inhoud van de vragenlijsten	8
2.2.1	Problematisch internetgebruik	9
2.2.2	Kennis en begrip ouders	9
2.2.3	Kwaliteit communicatie	9
2.2.4	Beperkende maatregelen	9
	A: Beperking ten aanzien van inhoud	9
	B: Beperkingen ten aanzien van tijd	10
	C: Praktische beperking	10
2.2.5	Reacties op excessief internetgebruik	10
2.3	Data-analyse	10
3	Resultaten	14
4	Conclusie en discussie	28
4.1	Effectieve opvoedstrategieën: de centrale vraagstelling beantwoord	28
4.2	Reflectie	29
	Referenties	31

1 Inleiding

Het gebruik van internet maakt tegenwoordig onderdeel uit van het dagelijks leven van basisschoolkinderen. Ze zoeken informatie op internet, maken gebruik van sociale media en spelen online games. De gebruiksmogelijkheden van dergelijke online applicaties is de afgelopen jaren sterk toegenomen door de grotere beschikbaarheid van draadloos internet en het gebruik van mobiele apparatuur zoals smartphones en tablets. Ouders vragen zich steeds vaker af hoe zij in de opvoeding om moeten gaan met het internetgebruik van hun kinderen. Dit signaal komt van professionals in de preventieve verslavingszorg, van professionals op scholen en van organisaties¹ die zich bezighouden met de voorlichting over de risico's van internetgebruik door kinderen. Deze partijen geven aan dat er behoefte is aan wetenschappelijk onderbouwde kennis over effectieve opvoedstrategieën ter voorkoming van problematisch internetgebruik bij basisschoolkinderen. Het gebrek aan deze kennis en daarmee het gebrek aan *evidence-based* opvoedadviezen over internetgebruik voor ouders van basisschoolkinderen, waren aanleiding voor dit onderzoek.

1.1 Is internetgebruik schadelijk voor basisschoolleerlingen?

Als ouders zich zorgen maken om het internetgebruik van hun kinderen, heeft dat vooral betrekking op bepaalde aspecten van het gebruik van internet, zoals het gebruik van sociale media en het spelen van computergames, in combinatie met de hoeveelheid tijd die kinderen aan dergelijke toepassingen besteden. Belangrijk aspect hierbij vormt het eventueel problematische internetgebruik ('internetverslaving'). Onderzoek laat zien dat problematisch internetgebruik onder Nederlandse jongeren (leeftijd 12 tot en met 15 jaar) tussen 2010 en 2012 gestegen is van 5% naar 6%. Ook problematisch gamen is in die periode gestegen: van 3% naar 4%. Problematisch gebruik van sociale media lag in 2012 op 6% (Van Rooij & Schoenmakers, 2013). Problematisch gebruik van internet, gamen en sociale media werd in dit onderzoek bepaald aan de hand van zes kernsymptomen: controleverlies, sociaal conflict, preoccupatie met de toepassing, onthoudingsverschijnselen, problemen, en vluchtgedrag in de toepassing. Als een jongere aangaf de genoemde zes kernsymptomen van problematisch gebruik gemiddeld vaker dan 'soms' te ervaren, werd gesteld dat er sprake was van problematisch gebruik (Meerkerk, Van Den Eijnden, Vermulst, & Garretsen, 2009; Van Rooij, Schoenmakers, & Van de Mheen, 2011). Het is voor ouders lastig vast te stellen wanneer het internetgebruik van hun kind problematisch en daarmee schadelijk is. Onderzoek laat zien dat problematisch internetgebruik vaak samen gaat met een laag psychosociaal welzijn psychiatrische problematiek zoals angst, depressie en aandachtsproblemen (Tsitsika et al., 2013, 2014) en slaapproblemen (Sublette & Mullan, 2012).

1.2 Opvoedstrategieën ter voorkoming van problematisch internetgebruik

Ouders hebben als primaire opvoeders een belangrijke rol in het leven van hun kind. Wat kunnen zij doen om problematisch internetgebruik bij hun kind te voorkómen? Vanuit de opvoedliteratuur is bekend dat een

¹ Ouders Online, Mediawijzer.net, het Nationaal Jeugd instituut, het Trimbos instituut, etc.

autoritatieve manier van opvoeden, gekenmerkt door het stellen van regels en het betrokken zijn bij het kind, samenhangt met diverse positieve uitkomstmaten, waaronder betere schoolprestaties en een gezondere leefstijl (Steinberg, Elmen, & Mounts, 1989; Verdurmen, Vermeulen-Smit, Dorsselaer, Monshouwer, & Schulten, 2012). Ook in onderzoek naar leefstijl-specifieke opvoedstijlen zien we dit principe terug: kinderen van ouders die regels stellen ten aanzien van leefstijlgedragingen (alcoholgebruik, roken, cannabisgebruik, ongezond eetgedrag, etc.) en op een kwalitatief goede manier met hun kind hierover praten, vertonen minder vaak ongezond gedrag (Rodenburg, Oenema, Kremers, & van de Mheen, 2013; Sleddens, Gerards, Thijs, de Vries, & Kremers, 2011; Van der Vorst, 2007; Verdurmen et al., 2012). Dergelijke opvoedstrategieën zouden mogelijk ook voor het voorkómen van problematisch internetgebruik van belang kunnen zijn.

1.2.1 *Onderzoek naar beperkende maatregelen*

Beperkingen opleggen aan de hoeveelheid tijd die kinderen online mogen doorbrengen is een voor de hand liggende aanpak. Echter, Nederlands longitudinaal onderzoek onder adolescenten tussen de 10 en 16 jaar liet zien dat een strikte hantering van tijdsregels problematisch internetgebruik juist kan bevorderen (Van Den Eijnden, Spijkerman, Vermulst, Van Rooij, & Engels, 2010). Inhoudelijke beperkingen opleggen aan wat adolescenten op internet mogen doen, dus bijvoorbeeld bepaalde games of sites verbieden, hing in deze studie wel samen met minder problematisch internetgebruik.

Een onderzoek onder Koreaanse kinderen (10-15 jaar) liet zien dat het opleggen van restrictieve maatregelen op diverse vlakken (bv. verbieden van chatten of gamen, gebruik van software om toegang te beperken, de hoeveelheid tijd online beperken, etc.) samenhangt met een afname van de hoeveelheid tijd die de kinderen online besteedden, maar niet met minder problematisch internetgebruik (Lee, 2012). De beperkende maatregelen werkten beter bij jongere dan bij oudere kinderen. Een ander Koreaans onderzoek vond echter geen verband tussen een cluster van beperkende maatregelen (tijdsbeperkingen aan internetgebruik, websites verbieden, ouderlijk toezicht, websites aanbevelen door ouders) en het internetgebruik van de kinderen (Lee & Chae, 2007). Beide Koreaanse onderzoeken hebben naar clusters van beperkende maatregelen gekeken en niet naar de effectiviteit van de afzonderlijke maatregelen. Hierdoor is niet duidelijk of bepaalde afzonderlijke maatregelen mogelijk wel effectief zijn.

1.2.2 *Onderzoek naar kwaliteit van communicatie*

Het eerder al genoemde Nederlandse onderzoek onder 10 tot 16 jarige adolescenten (Van Den Eijnden et al., 2010) liet zien dat *kwalitatief goede communicatie* over het internetgebruik van de kinderen problematisch internetgebruik kan voorkomen. Er is sprake van kwalitatief goede communicatie wanneer kinderen zich op hun gemak, begrepen en serieus genomen voelen. De relatie tussen kwalitatief goede communicatie en minder problematisch internetgebruik werd ook teruggevonden in een ander Nederlands onderzoek onder middelbare scholieren (Verdurmen et al., 2012).

1.3 Vraagstelling

Op basis van bovenstaande onderzoeken kan geen eenduidige conclusie getrokken worden over de effectiviteit van afzonderlijke beperkende maatregelen op het voorkomen van problematisch internetgebruik. Kwalitatief goede communicatie, gekenmerkt door onder meer kennis en begrip van ouders over het internetgebruik van hun kinderen, lijkt echter een voorwaarde voor een effectieve opvoeding om problematisch internetgebruik te voorkomen. De genoemde onderzoeken hebben voornamelijk betrekking op de eerste klassen van het voortgezet onderwijs. Voor basisschoolleerlingen in de laatste klassen van de basisschool (11-12 jaar), zijn weinig onderzoeksresultaten voorhanden. Deze bevindingen vormen de aanleiding voor het huidige onderzoek waarin de volgende onderzoeksvraag centraal staat: *Welke opvoedstrategieën van ouders hangen samen met het voorkomen van problematisch internetgebruik bij Nederlandse basisschoolkinderen?* Problematisch internetgebruik wordt hierbij onderverdeeld in problematisch gebruik van sociale media en problematisch gebruik van computergames. Verder wordt onderscheid gemaakt tussen gebruik van internet middels mobiele (smarttelefoon en tablet: ST) en niet-mobiele ((spel)computer en laptop: CL) apparaten. De praktische vraagstelling van het onderzoek richt zich hiermee op wat ouders kunnen doen om problematisch internetgebruik van hun kinderen te voorkomen. De waarneming van kinderen van wat hun ouders doen is mogelijk anders dan die van de ouders zelf. Daarom worden in het huidige onderzoek niet alleen de kinderen gevraagd naar hun beleving van de internet-gerelateerde opvoeding, maar worden ook de ouders gevraagd naar hoe zij omgaan met het internetgebruik van hun kind.

We verwachten op basis van de hierboven beschreven literatuur dat de effectiviteit van opvoedstrategieën wat betreft het voorkomen van problematisch internetgebruik (mede) afhankelijk is van de kwaliteit van de communicatie tussen ouders en kinderen. Verder verwachten we dat de kwaliteit van de communicatie tussen ouders en kinderen samenhangt met de kennis die ouders hebben over het internetgebruik van hun kinderen. Uit deze verwachtingen kunnen de volgende hypothesen worden afgeleid:

Hypothese 1:

Communicatie over internetgebruik wordt door de kinderen als kwalitatief beter ervaren wanneer ouders beter weten en begrijpen wat hun kinderen online doen.

Hypothese 2:

Kwalitatief goede communicatie over internetgebruik hangt samen met minder problematisch gebruik.

Hypothese 3:

Door de ouders opgelegde beperkingen van het internetgebruik ten aanzien van de hoeveelheid tijd die zij er aan mogen besteden, ten aanzien van de inhoud en/of praktische beperkingen door bijvoorbeeld het apparaat weg te leggen, hangen samen met minder problematisch internetgebruik.

Hypothese 3a:

Door de ouders opgelegde beperkingen van het internetgebruik ten aanzien van tijd, inhoud en/of praktisch, hangen sterker samen met minder problematisch internetgebruik naarmate ouders kwalitatief beter met hun kinderen communiceren.

Hypothese 4:

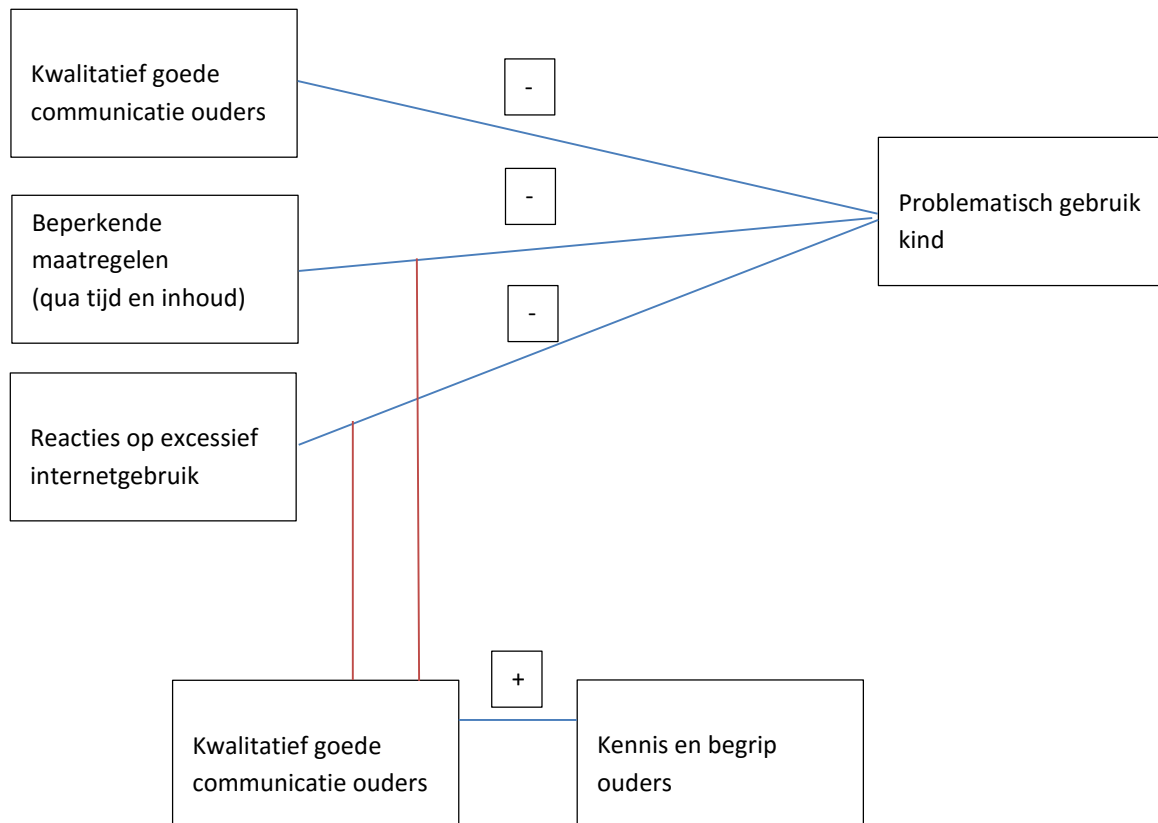
Reacties van ouders op excessief internetgebruik, zoals verbieden, ingrijpen en streng toespreken, hangen samen met minder problematisch internetgebruik.

Hypothese 4a:

Reacties van ouders op excessief internetgebruik hangen sterker samen met minder problematisch internetgebruik naarmate ouders kwalitatief beter met hun kinderen communiceren.

Figuur 1 geeft de hypothesen schematisch weer.

Figuur 1 De hypothesen van het onderzoek schematisch weergegeven



2 Methode

2.1 Dataverzameling

Om meer inzicht te krijgen in de effectiviteit van opvoedstrategieën is een exploratief cross-sectioneel onderzoek uitgevoerd onder basisschoolkinderen en hun ouders of verzorgers. Voor de werving van de basisscholen is gebruik gemaakt van de website 1000scholen.nl, waarop alle basisscholen in Nederland in kaart zijn gebracht, en van persoonlijke contacten van de onderzoekers. Er is een selectie gemaakt van alle scholen met minimaal 350 leerlingen waarvan minstens de helft van de leerlingen van Nederlandse afkomst was. Dit om een lage respons door taalproblemen bij het invullen van de vragenlijsten te voorkomen. Het onderzoek heeft plaatsgevonden op 9 basisscholen in verschillende delen van het land. Deelnemers aan het onderzoek zijn kinderen van groep 7 en 8² en hun ouders/verzorgers³. De ouders zijn voorafgaande aan het onderzoek per brief over het onderzoek geïnformeerd. Mochten de ouders niet willen dat hun kind aan het onderzoek deelnam dan konden zij dat aan de school doorgeven (*passieve informed consent*). In maart 2015 hebben de deelnemende kinderen eenmalig klassikaal een vragenlijst op een tablet ingevuld (duur ca. 30 min.) onder begeleiding van zowel de docent als één of meerdere van de onderzoekers. Op de dag dat de kinderen de vragenlijst invulden, kregen zij een brief voor hun ouders mee met daarin het verzoek aan de meest verzorgende ouder om alleen of in overleg met de partner online een vragenlijst in te vullen. De kinderen hebben hun vragenlijst ingevuld voordat de ouders hun vragenlijst invulden om te voorkomen dat ouders hun opvoedstrategieën aan zouden passen na het invullen van vragen die hierop betrekking hebben. Elke basisschool heeft een bijdrage van 100 euro ontvangen bij deelname aan het onderzoek. Om de respons onder de ouders te vergroten zijn 2 iPad mini's verloot onder de ouders die de online vragenlijst hebben ingevuld. In totaal hebben 588 basisschoolleerlingen en 188 ouders de vragenlijsten ingevuld.

2.2 Inhoud van de vragenlijsten

Om de vragenlijst voor de kinderen goed aan te laten sluiten bij de snel veranderende leefwereld en het taalgebruik van kinderen wat betreft het gebruik van internet, sociale media en games, is eerst een pilotstudie uitgevoerd naar internetgebruik door basisschoolleerlingen anno 2014. Hiervoor zijn 10 kinderen in duo's geïnterviewd. Belangrijke vragen bij deze pilot waren: welke apparaten worden gebruikt (laptop, desktop, telefoon, tablet, spelcomputer, etc.), welke applicaties en websites zijn populair en op welke tijden wordt het internet gebruikt? De bevindingen uit de pilotstudie zijn meegenomen bij het opstellen van de vragenlijst.

Hieronder worden de concepten beschreven die in de vragenlijsten voor basisschoolkinderen en hun ouders zijn uitgevraagd en in de analyses zijn meegenomen. Zoals in de inleiding aangegeven is de beleving van de internet-gerelateerde opvoeding door het kind mogelijk anders dan die van de ouder. Daarom worden in het

² Een beperkt aantal kinderen uit groep 6 en enkele combinatiegroepen (Montessorischolen) namen deel aan het onderzoek (kinderen uit combi-groep 7/8 en uit combi-groep 6/7/8)

³ In het vervolg van dit rapport wordt met 'ouders' ook de 'verzorgers' van kinderen bedoeld.

huidige onderzoek zowel het kind als de ouder vragen voorgelegd over de internet-gerelateerde opvoeding. Hierbij wordt zoveel mogelijk dezelfde vraagstelling gehanteerd.

2.2.1 *Problematisch internetgebruik*

Om te beoordelen in hoeverre kinderen problematisch gebruik maken van sociale media en/of computergames, is gebruik gemaakt van verkorte en aan het onderwerp aangepaste versies van de *Compulsive Internet Use Scale (CIUS)* (Meerkerk et al., 2009). Beide versies bevatten 6 items. Voorbeeldvragen zijn: “Hoe vaak vind je het moeilijk om met gamen te stoppen?” en “Hoe vaak voel je je onrustig, gestrest of geïrriteerd wanneer je niet sociale media kan gebruiken?”. De antwoordcategorieën in beide gevallen waren 1 = *nooit*, 2 = *zelden*, 3 = *soms*, 4 = *vaak* en 5 = *zeer vaak*. De interne consistentie van deze schalen was goed (Cronbach’s alpha van de gameversie = 0,84, Cronbach’s alpha van de sociale-mediaversie = 0,76). Deze afgeleide instrumenten kennen geen gevalideerde afkappunten. Wel kan, zoals in andere studies, de vuistregel gehanteerd worden dat een gemiddelde score op de 6 CIUS items hoger dan 3 indicatief is voor problematisch gebruik van sociale media dan wel computer games (Meerkerk et al., 2009; A. J. Van Rooij et al., 2011).

2.2.2 *Kennis en begrip ouders*

Om te beoordelen of ouders, volgens de kinderen, weten en begrijpen wat hun kinderen doen op het internet, is gebruik gemaakt van twee stellingen. Er is hierbij onderscheid gemaakt tussen weten en begrijpen wat de kinderen doen op respectievelijk internet, sociale media en games. De stellingen luiden: 1) *mijn ouders **weten** wat ik doe op het internet / met sociale media / met gamen* en 2) *mijn ouders **begrijpen** wat ik doe op het internet / met sociale media / met gamen*. De antwoordcategorieën varieerden van 1 = *klopt helemaal niet* tot 5 = *klopt helemaal*. De Cronbach’s alpha voor de drie schalen was hoog: Cronbach’s alpha = 0,73, 0,80 en 0,68 voor respectievelijk internet, sociale media en gamen.

2.2.3 *Kwaliteit communicatie*

Om te beoordelen in hoeverre kinderen kwalitatief goede communicatie ervaren met hun ouders, is gebruik gemaakt van de schaal: *quality of communication regarding internet use* (Van Den Eijnden et al., 2010). De drie items luiden: *als ik met mijn ouders over mijn internetgebruik praat dan voel ik mij a) op mijn gemak, b) begrepen, c) serieus genomen*. De antwoordcategorieën varieerden van 1 = *zeker niet* tot 5 = *zeker wel*. Een hoge score staat daarmee gelijk aan kwalitatief goede communicatie. De interne consistentie van deze schaal was goed (Cronbach’s alpha = 0,76).

2.2.4 *Beperkende maatregelen*

A: Beperking ten aanzien van inhoud

Vragen over inhoudelijke beperkingen van ouders t.a.v. het internetgebruik van hun kind zijn gebaseerd op de schaal *rules regarding content of internet use* (Van Den Eijnden et al., 2010). De schaal bevat 3 items over wat kinderen wel of niet van hun ouders mogen. De vragen luiden: “*Ik mag precies doen waar ik zin in heb op het internet*”, “*Ik mag zelf weten welke sites ik bezoek*” en “*Ik mag zelf weten met wie ik contact heb via internet*”.

De antwoordcategorieën varieerden van 1 = *klopt helemaal niet* tot 5 = *klopt helemaal*. Een hoge score staat daarmee gelijk aan weinig inhoudelijke beperkingen. Dezelfde vragen zijn aan de ouders gesteld: “*Mijn kind mag precies doen waar hij/zij zin in heeft op het internet*”, etc. De interne consistentie van de schaal voor kinderen (Cronbach’s alpha = 0,79) en voor ouders (Cronbach’s alpha = 0,84) waren beide goed.

B: Beperkingen ten aanzien van tijd

Om vast te stellen in hoeverre ouders hun kinderen beperkingen opleggen ten aanzien van de hoeveelheid tijd die zij online mogen zijn, zijn twee items van de schaal *rules regarding time online* (Van Den Eijnden et al., 2010) gebruikt: “*Ik mag zo vaak op de (spel)computer of laptop/smartphone of tablet als ik zelf wil*” en “*Ik mag zo lang op de (spel)computer of laptop/smartphone of tablet als ik zelf wil*”. De antwoordmogelijkheden varieerden van 1 = *klopt helemaal niet* tot 5 = *klopt helemaal*. Een hoge score staat daarmee gelijk aan weinig tijdsbeperkingen. Ook deze vragen zijn aan ouders gesteld: “*Mijn kind mag zo vaak op de (spel)computer of laptop/smartphone of tablet als hij/zij zelf wil*”, etc. De interne consistentie van de schaal was hoog (Cronbach’s alpha schaal kinderen = 0,88 (CL: computer/laptop) en 0,88 (ST: smartphone/tablet) en Cronbach’s alpha schaal ouders = 0,94 (CL) en 0,95 (ST)).

C: Praktische beperking

Behalve maatregelen ten aanzien van tijd en inhoud kunnen ouders ook het internetgebruik van hun kinderen beperken door het apparaat waarmee het kind online gaat weg te leggen. Aan zowel de kinderen als de ouders is de vraag voorgelegd hoe vaak de ouders deze praktische beperking toepassen (antwoordcategorieën: 1 = *nooit* tot 5 = *zeer vaak*).

2.2.5 *Reacties op excessief internetgebruik*

Om te beoordelen hoe ouders zouden reageren wanneer het kind excessief het internet zou gebruiken, is gebruik gemaakt van de schaal: *reactions to excessive internet use* (Van Den Eijnden et al., 2010), die 6 items bevat. Aan zowel de kinderen als de ouders is gevraagd hoe de ouders zouden reageren wanneer zij in het weekend een hele dag hun (spel)computer of laptop (CL), of hun smartphone of tablet (ST) zouden gebruiken. Voor elk van de volgende reacties moesten de kinderen en ouders aangeven hoe waarschijnlijk de ouders zo zouden reageren (antwoordcategorieën: 1 = *zeker niet* tot 5 = *zeker wel*). De reacties, geformuleerd voor de kinderen, waren: dat zouden ze goed vinden (item gespiegeld), dat zouden ze verbieden, dan zouden ze daar iets van zeggen, dan zouden ze ingrijpen, dan zou ik hierop streng aangesproken worden, dan zouden ze mij mijn gang laten gaan (item gespiegeld). De betrouwbaarheid van de schalen was hoog: Cronbach’s alpha kinderen CL = 0,83, Cronbach’s alpha kinderen ST = 0,86, Cronbach’s alpha ouders CL = 0,82, Cronbach’s alpha ouders ST = 0,85. Bij deze schalen duiden hogere scores op steviger ingrijpen.

2.3 Data-analyse

Doel van het onderzoek is vast te stellen in hoeverre opvoedstrategieën ten aanzien van internetgebruik samenhangen met het voorkomen van problematisch internetgebruik, waarbij het problematisch

internetgebruik uitgesplitst is naar problemen gerelateerd aan het gebruik van sociale media en problemen gerelateerd aan het spelen van computergames. Ook wordt onderscheid gemaakt tussen internetgebruik middels mobiele en niet-mobiele apparaten: enerzijds (*spel*) *Computer of Laptop (CL)* en anderzijds *Smartphone of Tablet (ST)*. Verder is gekeken of een eventuele samenhang tussen deze afhankelijke en onafhankelijke variabelen mogelijk gemodereerd wordt door de kwaliteit van de communicatie tussen ouder en kind (interactie-effecten). Was dit het geval, dan zijn gesplitste analyses uitgevoerd, waarbij de relatie tussen de afhankelijke en onafhankelijke variabele werd geanalyseerd voor drie groepen respondenten: met een kwalitatief goede, gemiddelde of minder goede communicatie. Om de relaties tussen de onafhankelijke en afhankelijke variabelen te onderzoeken is gebruik gemaakt van lineaire regressieanalyses met als afhankelijke variabelen respectievelijk de mate van problematisch gebruik van sociale media en de mate van problematisch gamen, en als onafhankelijke variabelen de verschillende beperkingen (inhoud, tijd en praktisch). De regressieanalyses zijn voor alle onafhankelijke variabelen afzonderlijk uitgevoerd om de relatie tussen de afhankelijke en onafhankelijke variabelen voor elke onafhankelijke variabele apart te kunnen beoordelen. In een laatste model zijn de onafhankelijke variabelen in één model geanalyseerd om te zien welke variabelen de sterkste samenhang vertonen. Bij de analyses is gekeken vanuit het perspectief van het kind, dus kennis en begrip, kwaliteit van communicatie en beperkingen zoals gerapporteerd door het kind. Dit omdat slechts een beperkt deel (ca. 30%) van de ouders de vragenlijst heeft beantwoord waardoor bij gebruik van de ouderdata de statistische power beperkt zou zijn.

Voor de beschrijvende analyses is gebruik gemaakt van de data van 588 kinderen en 188 ouders. Bij alle lineaire regressieanalyses zijn geslacht en leeftijd van de kinderen in de vergelijking opgenomen om zo voor een mogelijke invloed van leeftijd en geslacht te controleren. Verder zijn eerst met behulp van een correlatiematrix de mogelijke relaties verkend.

Geconcretiseerd naar de in de inleiding opgestelde hypothesen betekent dit het volgende:

Hypothese 1: Communicatie over internetgebruik wordt door de kinderen als kwalitatief beter ervaren naarmate ouders beter weten en begrijpen wat hun kinderen online doen.

Om deze hypothese te toetsen zijn lineaire regressieanalyses uitgevoerd met als afhankelijke variabele de door het kind gerapporteerde kwaliteit van de communicatie over internetgebruik en als onafhankelijke variabelen de door het kind gerapporteerde kennis van de ouders over wat de kinderen doen op respectievelijk internet, sociale media en games.

Hypothese 2 Kwalitatief goede communicatie over internetgebruik hangt samen met minder problematisch internetgebruik.

Om deze hypothese te toetsen zijn lineaire regressieanalyses uitgevoerd met als afhankelijke variabelen de indicatoren van problematisch internetgebruik (respectievelijk problematisch gebruik van sociale media en problematisch gebruik van computergames) en als onafhankelijke variabele de door het kind gerapporteerde kwaliteit van de communicatie tussen ouder en kind.

Hypothese 3 Door ouders opgelegde beperkingen op internetgebruik van het kind hangen samen met minder problematisch internetgebruik.

Om deze hypothese te toetsen zijn lineaire regressieanalyses uitgevoerd met als afhankelijke variabelen de indicatoren van problematisch internetgebruik (respectievelijk problematisch gebruik van sociale media en problematisch gebruik van computergames) en als onafhankelijke variabelen de door het kind gerapporteerde beperkingen die hun ouders hen opleggen ten aanzien van internetgebruik: beperkingen ten aanzien van de inhoud, beperkingen ten aanzien van tijd (CL en ST), en het wegleggen van het apparaat.

Hypothese 3a Door ouders opgelegde beperkingen op internetgebruik van het kind hangen sterker samen met minder problematisch gebruik naarmate ouders kwalitatief beter met hun kinderen communiceren.

Hypothese 3a richt zich op de vraag of de relatie tussen enerzijds de door de ouders opgelegde beperkingen op het internetgebruik en anderzijds problematisch internetgebruik, mogelijk gemodereerd wordt door de kwaliteit van de communicatie tussen ouders en kind (interactie-effect). De hypothese wordt getoetst door in de regressieanalyse met als afhankelijke variabele het problematische internetgebruik (respectievelijk problematisch gebruik van sociale media en problematisch gamen) en als onafhankelijke variabelen de door het kind gerapporteerde door de ouders opgelegde beperkingen en de kwaliteit van de communicatie tussen ouders en kind, ook de interactieterm 'beperkingen x communicatiekwaliteit' op te nemen.

Hypothese 4 Reageren door ouders op excessief internetgebruik hangt samen met minder problematisch internetgebruik.

Om deze hypothese te toetsen zijn lineaire regressieanalyses uitgevoerd met als afhankelijke variabelen de indicatoren van problematisch internetgebruik (sociale media en computergames) en als onafhankelijke variabele het reageren door ouders op excessief internetgebruik, zoals door het kind waargenomen.

Hypothese 4a Reageren door ouders op excessief internetgebruik hangt sterker samen met minder problematisch internetgebruik naarmate ouders kwalitatief beter met hun kind communiceren.

Hypothese 4a richt zich op de vraag of de relatie tussen enerzijds het reageren van ouders op excessief internetgebruik en anderzijds problematisch internetgebruik, mogelijk gemodereerd wordt door de kwaliteit van de communicatie tussen ouders en kind (interactie effect). De hypothese is getoetst door in de regressieanalyse met als afhankelijke variabele het problematische internetgebruik (sociale media en

computergames) en als onafhankelijke variabelen het reageren van ouders op excessief internetgebruik en de kwaliteit van de communicatie tussen ouders en kind, ook de interactieterm 'ingrijpen x communicatiekwaliteit' op te nemen.

3 Resultaten

In dit resultatenhoofdstuk komt na de beschrijving van de demografische kenmerken van de basisschoolkinderen en hun ouders, eerst een beschrijving van de internetactiviteiten aan de orde zoals deze door de kinderen zelf en door hun ouders zijn gerapporteerd. Vervolgens worden met behulp van regressieanalyses de in de inleiding geformuleerde hypothesen één voor één getoetst. Hierdoor wordt duidelijk welke regulerende maatregelen van de ouders samenhangen met minder problematisch internetgebruik.

Demografische kenmerken van de basisschoolkinderen en hun ouders

Tabel 1 geeft de demografische gegevens weer van de 588 deelnemende basisschoolleerlingen. De gemiddelde leeftijd van de leerlingen bedraagt 11,7 jaar, de meerderheid (83,0%) is 11 of 12 jaar. Iets meer dan de helft (51,5%) is van het vrouwelijk geslacht. Het merendeel (71,4%) zit in groep 7 of 8 van de basisschool.

Tabel 1. Demografische kenmerken van de deelnemende basisschoolkinderen

<i>N</i>	588
Gemiddelde leeftijd (SD)	11,7 (,76)
Leeftijd minimaal-maximaal	10-14
% Jongens	48,5
% (n) Groep	
- 6	3,1 (18)
- 7	36,2 (213)
- 8	35,2 (207)
- 6/7/8 gemengd	21,6 (127)
- 7/8 gemengd	3,9 (23)

Tabel 2 geeft de demografische gegevens van de 188 deelnemende ouders weer. Drie kwart (75,0%) van de ouder-respondenten was van het vrouwelijk geslacht. Het merendeel van de ouders heeft hoger beroepsonderwijs (39,4%) of wetenschappelijk onderwijs (34,0%) afgerond.

Non-respons ouders

Bijna een derde (32,0%) van de ouders van de basisschoolleerlingen heeft aan het verzoek voldaan de vragenlijst in te vullen. Om te zien of deze groep ouders representatief genoemd kan worden voor alle ouders van de basisschoolleerlingen die aan het onderzoek hebben deelgenomen, zijn de basisschoolleerlingen waarvan de ouders wel hebben gerespondeerd vergeleken met de basisschoolleerlingen waarvan de ouders niet hebben gerespondeerd op de afhankelijke variabele problematisch internetgebruik (sociale media en

gamen), en op de onafhankelijke variabelen kwaliteit van de communicatie, beperking ten aanzien van tijd en inhoud, en reactie op excessief gebruik. De resultaten van de vergelijking staan in Tabel 3. De resultaten maken duidelijk dat de verschillen tussen de ouders die wel en de ouders die niet gereageerd hebben, beperkt zijn. De gevonden verschillen duiden er op dat de ouders die gerepsondeerd hebben iets strenger zijn met de tijdsbeperking wat betreft het gebruik van smartphone en tablet en wat strenger reageren op excessief gebruik van zowel smartphone en tablet als van computer en laptop.

Tabel 2. Demografische kenmerken van de ouders/verzorgers

N	188
% Mannen	25,0
% het hoogst afgeronde opleidingsniveau	
- VMBO, VBO, LBO, MAVO of MULO	5,3
- HAVO, VWO (atheneum en gymnasium)	9,6
- MBO, MEAO, MTS	11,2
- HBO, HEAO, HTS	39,4
- Wetenschappelijk onderwijs	34,0

Tabel 3. Vergelijking ouders die wel en niet hebben gerepsondeerd

	Leerlingen waarvan de ouders hebben gerepsondeerd (n=188)	Leerlingen waarvan de ouders niet hebben gerepsondeerd (n=400)	ANOVA: p
Problematisch internetgebruik sociale media	1,6	1,7	n.s.
Problematisch internetgebruik games	1,7	1,7	n.s.
Kennis en begrip ouders: internet	3,7	3,5	n.s.
Kennis en begrip ouders: sociale media	4,0	3,9	n.s.
Kennis en begrip ouders: gamen	3,7	3,7	n.s.
Kwaliteit van de communicatie	3,4	3,3	n.s.
Beperkingen t.a.v. tijd (ST) ¹	2,4	2,7	<,01
Beperkingen t.a.v. tijd (CL) ¹	2,3	2,4	n.s.
Beperkingen t.a.v. inhoud ¹	2,7	2,6	n.s.
Beperking praktisch	1,8	1,8	n.s.
Reactie excessief gebruik (ST)	3,9	3,7	<,01
Reactie excessief gebruik (CL)	4,0	3,8	<,01

¹= Een hoge score op deze schaal duidt op minder beperkingen.

Het gebruik van internet van de kinderen

Tabel 4 geeft aan hoeveel kinderen wel eens tijd besteden aan de verschillende toepassingen (% ooit) en het gemiddeld aantal dagen per week dat zij aan deze toepassingen besteden, volgens de kinderen zelf en volgens de ouders. De meeste kinderen besteden wel eens tijd aan het zoeken naar informatie en het bekijken van filmpjes, respectievelijk 91,0% en 90,6% van de kinderen besteedt hier, naar eigen zeggen, ooit wel eens tijd aan. Het vaakst spenderen kinderen echter tijd aan instant messengers zoals WhatsApp, gemiddeld 4,1 dagen per week. Andere online activiteiten waaraan kinderen vaak tijd besteden zijn het bekijken van filmpjes (gemiddeld 3,7 dagen per week), het bezoeken van profielsites en informatie zoeken en surfen (respectievelijk gemiddeld 3,0 en 2,9 dagen per week). De verschillen tussen de opgave van de kinderen en de inschatting van de ouders zijn klein.

Tabel 4. Aantal dagen per week dat basisschoolkinderen besteden aan internetactiviteiten volgens de basisschoolkinderen en volgens de ouders

	Gemiddeld aantal dagen per week volgens het kind (n=588)		Gemiddeld aantal dagen per week volgens de ouder (n=188)	
	μ (SD)	% ooit	μ (SD)	% ooit
E-mailen	0,9 (1,5)	44,4	0,9 (1,6)	42,0
Naar informatie zoeken of surfen	2,9 (2,1)	91,0	3,4 (2,0)	97,9
Instant messenger (IM) of 'appen'	4,1 (2,9)	76,7	3,6 (2,9)	73,9
Profielsites / Sociale netwerken	3,0 (2,9)	65,5	2,4 (2,8)	51,6
Forums	0,2 (1,0)	7,1	0,1 (0,7)	4,8
Ik MAAK filmpjes, blogs of vlogs	0,4 (1,3)	14,6	0,3 (0,7)	18,6
Ik BEKIJK filmpjes, blogs of vlogs	3,7 (2,5)	90,6	4,3 (2,2)	97,3
Downloaden van muziek, films, foto's of programma's	1,7 (2,0)	64,6	1,2 (1,9)	42,6
Internetradio / internet-TV of film via de webbrowser	1,9 (2,3)	62,9	2,0 (2,3)	59,6

Tabel 5 toont het aantal dagen per week dat kinderen besteden aan verschillende soorten games. Duidelijk is dat de meeste kinderen wel eens een computerspel spelen. *Kleine spelletjes op sites of op de smartphone* zijn games waar de meeste kinderen (81,1%) aan deelnemen. Online spellen samen met anderen worden door het minst aantal kinderen gespeeld (48,1%). Gemiddeld genomen worden *online spellen* wel het meeste aantal dagen per week gespeeld (3,8 dagen per week). Ouders hebben ook aangegeven hoeveel dagen per week volgens hen hun kind gemiddeld aan deze games besteedt. Het verschil met wat de kinderen aangaven, is beperkt.

Tabel 5. Aantal dagen per week dat basisschoolkinderen besteden aan verschillende games volgens de basisschoolkinderen en volgens de ouders

	Gemiddeld aantal dagen per week volgens het kind		Gemiddeld aantal dagen per week volgens de ouder	
	μ (SD)	% ooit (n)	μ (SD)	% ooit (n)
Spellen waarin je online met anderen speelt	3,8 (2,2)	48,1 (283)	3,7 (2,4)	39,4 (74)
Kleine spelletjes op sites of op de smartphone	3,5 (2,1)	81,1 (477)	3,9 (2,1)	84,0 (158)
Offline spellen	3,2 (2,1)	72,3 (425)	3,5 (2,1)	75,5 (142)

Noot: de gemiddelden van het aantal dagen per week dat besteed wordt aan games is gebaseerd op het aantal basisschoolkinderen of ouders dat aangaf minstens 1 dag in de week te gamen.

Het aantal apparaten dat kinderen bezitten, deelt met familieleden of wel eens mag lenen van familieleden, wordt getoond in tabel 6. Daarnaast wordt ook het gemiddeld aantal uren doordeweeks en het gemiddeld aantal uren in het weekend per apparaat weergegeven. Meer dan de helft van de kinderen heeft zelf een *smartphone* (66,8%), *spelcomputer* (51,7%) of *draagbare spelcomputer* (61,1%). De *vaste computer* (46,6%) en *laptop* (49,3%) zijn vooral gezamenlijk in bezit. Wanneer gekeken wordt naar het aantal uren dat kinderen besteden op apparaten, blijkt dat de *smartphone* zowel doordeweeks als in het weekend het meest aantal uren per dag in beslag neemt (respectievelijk 1,5 uur en 1,9 uur). De minste tijd wordt gependeed aan de *draagbare spelcomputer* en de *mobiele telefoon zonder internet*. In totaal maken de leerlingen gemiddeld op een doordeweekse dag 2,6 uur en op een weekenddag 3,9 uur gebruik van de verschillende apparaten.

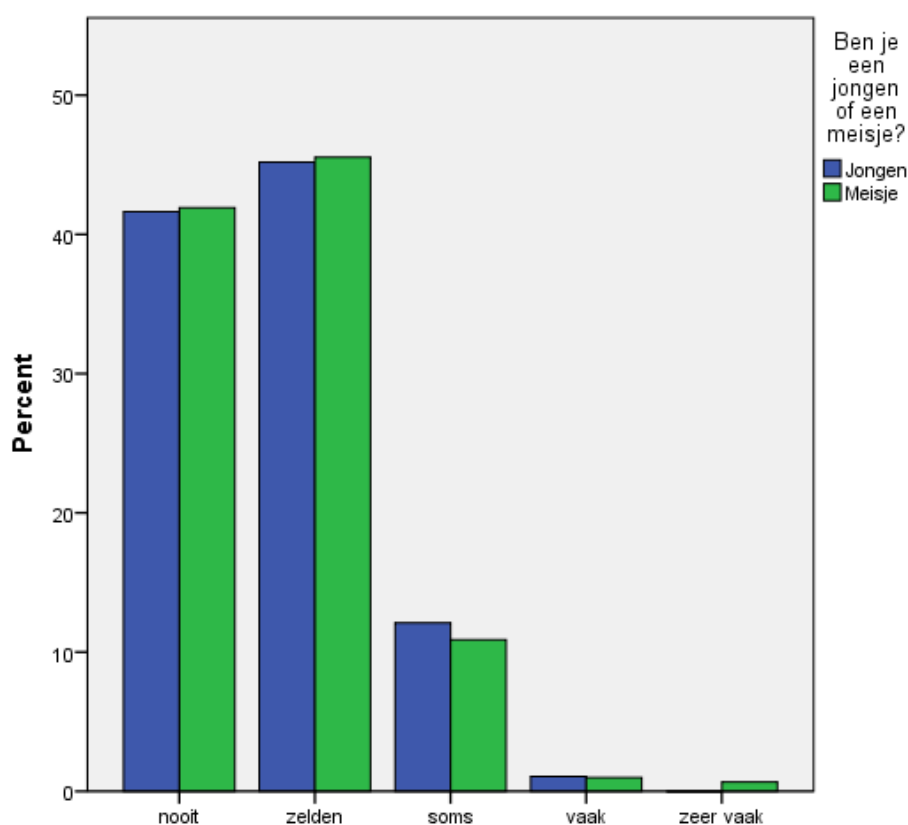
Tabel 6. Aantal apparaten dat basisschoolkinderen bezit of met familieleden deelt/wel eens mag lenen. De relatieve tijdsbesteding per apparaat wordt gegeven in gemiddeld aantal uur per doordeweekse dag en per weekenddag

	N	Ja (%)	Samen met familie (%)	Nee (%)	Gemiddeld aantal uren per dag doordeweeks	Gemiddeld aantal uren per dag in het weekend
Vaste computer	109	16,0	46,6	34,9	1,2	1,9
Laptop	176	28,1	49,3	20,7	0,7	1,2
Tablet	272	44,6	40,0	13,8	1,2	1,7
Smartphone	395	66,8	8,5	24,3	1,5	1,9
mobiele telefoon zonder internet	118	19,7	5,1	74,8	0,3	0,3
Spelcomputer	308	51,7	29,9	17,7	0,8	1,4
Draagbare spelcomputer	361	61,1	7,1	31,5	0,3	0,4
Totaal	588				2,6	3,9

Problematisch gebruik van sociale media en problematisch gamen

De meeste kinderen maken op een niet-problematisch wijze gebruik van sociale media. Figuur 2 toont de afgeronde scores op de voor sociale media aangepaste CIUS. De figuur laat zien dat 87,2% (n=509) zelden of nooit symptomen van problematisch gebruik van sociale media ondervindt. Ongeveer één op de 10 (11,5%, n=67) ondervindt soms symptomen en enkele kinderen (1,3%, n=8) ondervinden vaak of zeer vaak symptomen van problematisch gebruik van sociale media. Wanneer we, uitgaande van de gemiddelde score op de 6 CIUS items, als vuistregel hanteren dat een gemiddelde score hoger dan 3 indicatief is voor problematisch gebruik van sociale media, dan laten de resultaten zien dat 3,4% (n=20) van de kinderen op een problematische wijze gebruik maakt van sociale media. Er is hierbij geen wezenlijk verschil tussen jongens en meisjes.

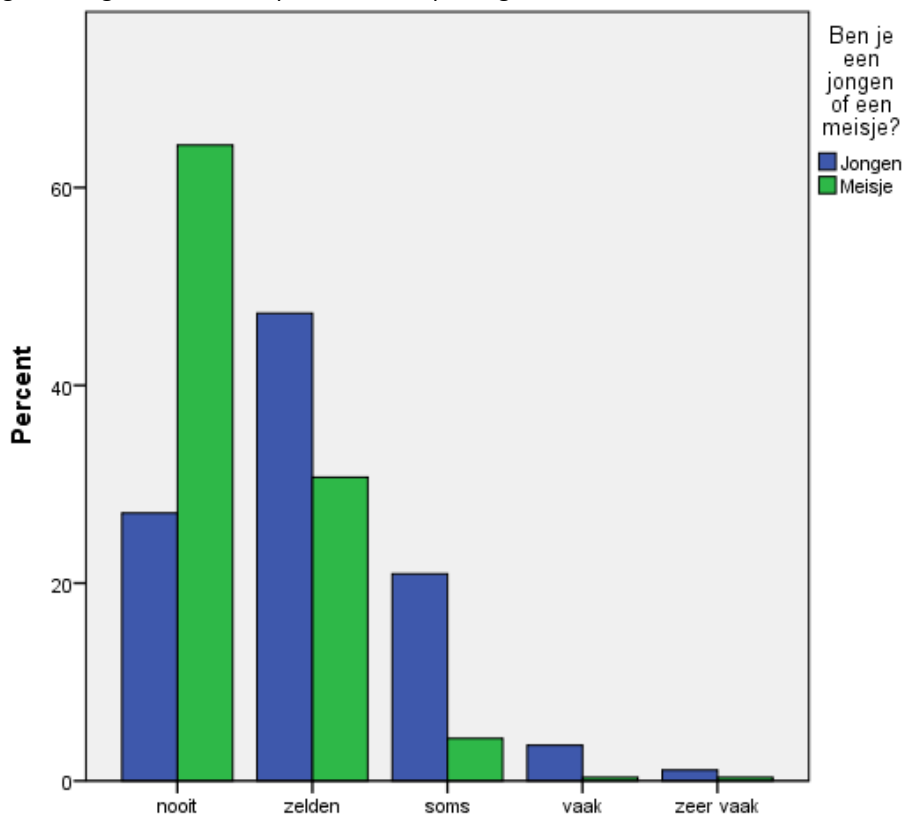
Figuur 2 Afgeronde score op de CIUS sociale media



Wanneer we op een vergelijkbare wijze kijken naar het problematisch gebruik van computerspellen op basis van de voor gamen aangepaste CIUS, dan blijkt dat ook hier de meerderheid (84,7%, n=472) van de kinderen zelden of nooit problemen rapporteert (Figuur3). Ook bij computergames geeft ongeveer één op 10 (12,6%, n=70) kinderen aan soms symptomen van problematisch gebruik te ondervinden en geven enkelen (2,7% , n=15) aan vaak of zeer vaak symptomen van problemen te ondervinden. Wanneer we ook hier uitgaan van de gemiddelde score op de 6 CIUS items en als vuistregel hanteren dat een gemiddelde score hoger dan 3 indicatief is voor problematisch gamen, dan laten de resultaten zien dat 4,8% (n=27) problematisch met

computerspellen omgaat. Anders dan bij het gebruik van sociale media blijkt er wat betreft het problematisch gebruik van computergames wel een verschil tussen jongens en meisjes te bestaan. Indicaties voor problematisch gamen komen duidelijk vaker voor onder jongens (8,3% , n=23) dan onder meisjes (1,4%, n=4).

Figuur 3 Afgeronde score op de CIUS computer games



Samenhang opvoedstrategieën ouder en het voorkomen van problematisch internetgebruik

In het volgende deel van de resultatensectie worden de analyses beschreven waarmee onderzocht is in hoeverre kennis en begrip van ouders over het internetgebruik van hun kind samenhangt met kwaliteit van communicatie en in hoeverre opvoedstrategieën van ouders (waargenomen door het kind) samenhangen met het voorkomen van problematisch gebruik van sociale media en van problematisch gamen. Eén voor één worden de verschillende in de inleiding beschreven hypothesen getoetst. Zoals eerder aangegeven is besloten voor de regressieanalyses enkel de data van de kinderen te gebruiken omdat het aantal ouders dat heeft gerespondeerd relatief klein was waardoor bij gebruik van de ouderdata de statistische power klein zou worden. Bij alle regressieanalyses zijn leeftijd en geslacht meegenomen om hiervoor te corrigeren. De verklaarde variantie (R^2) van het model met enkel de variabelen leeftijd en geslacht staat vermeld in de noot onder de tabel. De in de tabellen vermelde ΔR^2 geeft de toename in verklaarde variantie weer ten opzichte van het model met enkel de variabelen leeftijd en geslacht.

Allereerst zijn de correlaties bepaald (Tabel 7) tussen de verschillende afhankelijke variabelen (problematisch gebruik sociale media en problematisch gamen) en de verschillende onafhankelijke variabelen (kennis en begrip ouders, kwaliteit van de communicatie, beperkingen t.a.v. tijd, beperkingen t.a.v. inhoud, praktische beperkingen en reacties op excessief gebruik).

Tabel 7. Samenhang tussen de verschillende afhankelijke en onafhankelijke variabelen (n=588)

Variabele	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. CIUS sociale media	1											
2. CIUS gamen	,415**	1										
3. Kennis begrip ouders Internet	-,243**	-,246**	1									
4. Kennis begrip ouders sociale media	-,256**	-,231**	,505**	1								
5. Kennis begrip ouders gamen	-,227**	-,085*	,507**	,477**	1							
6. Kwaliteit communicatie	-,197**	-,212**	,454**	,291**	,257**	1						
7. Beperking tijd CL ¹	,126**	,051	-,049	-,071	-,101*	,057	1					
8. Beperking tijd ST ¹	,210**	,073	-,061	-,063	-,085*	,077	,675**	1				
9. Beperking inhoud ¹	,090*	,081	-,108**	-,090*	-,118**	,103*	,425**	,341**	1			
10. Beperking praktisch	,291**	,283**	-,203**	-,127**	-,169**	-,183**	-,180**	-,127**	-,090*	1		
11. Reactie exces. CL	-,166**	-,068	,093*	,113*	,074	,034	-,512**	-,464**	-,245**	,124**	1	
12. Reactie exces. ST	-,201**	-,078	,153**	,132**	,078	,042	-,483**	-,526**	-,245**	,146**	,839**	1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

¹ = Een hoge score op deze schaal duidt op minder beperkingen.

Toetsing hypothese 1 (*Communicatie over internetgebruik wordt door de kinderen als kwalitatief beter ervaren naarmate ouders beter weten en begrijpen wat hun kinderen online doen*)

De regressieanalyses om de eerste hypothese te toetsen bevatten als afhankelijke variabele de kwaliteit van de communicatie tussen ouder en kind. De onafhankelijke variabelen zijn, naast leeftijd en geslacht, de door de kinderen ervaren kennis en begrip van respectievelijk het internetgebruik, het gebruik van sociale media en het spelen van computerspellen. De resultaten van de drie regressieanalyses staan beschreven in tabel 8. De resultaten laten zien dat vooral de door de kinderen ervaren kennis en begrip voor het internetgebruik, meer dan de ervaren kennis voor het gebruik van sociale media of het gebruik van computerspellen, samenhangt met een betere kwaliteit van de communicatie.

Tabel 8. Regressieanalyses ter toetsing van hypothese 1; afhankelijke variabele: kwaliteit communicatie

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	p	ΔR^2
Kennis en begrip internetgebruik (n=588)	,45	12,10	,000	,20
Kennis en begrip sociale media (n=503)	,29	6,63	,000	,08
Kennis en begrip gamen (n=558)	,27	6,48	,000	,07

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht: $R^2 = ,01$

Een regressieanalyse waarin de drie onafhankelijke variabelen (kennis en begrip van internetgebruik, sociale media, en gamen) tegelijkertijd zijn meegenomen ($R^2 = ,19$), bevestigt het beeld dat de door de kinderen waargenomen kwaliteit van de communicatie vooral afhangt van kennis en begrip van het internet ($B\grave{e}ta = ,38$; $p < ,01$) en, in mindere mate, van kennis en begrip van sociale media ($B\grave{e}ta = ,10$; $p < ,05$).

Toetsing hypothese 2 (*Kwalitatief goede communicatie over internetgebruik hangt samen met minder problematisch gebruik*)

De regressieanalyses om de tweede hypothese te toetsen bevatten als afhankelijke variabelen respectievelijk de schaal voor problematisch gamen en de schaal voor problematisch gebruik van sociale media. De door het kind ervaren kwaliteit van de communicatie tussen ouder en kind vormt de onafhankelijke variabele. De resultaten van de twee regressieanalyses staan beschreven in tabel 9 en 10. De resultaten laten zien dat de door de door het kind ervaren kwaliteit van de communicatie samenhangt met problematisch gamen en problematisch gebruik van sociale media; kinderen die een betere kwaliteit van communicatie met hun ouders ervaren, rapporteren minder problematisch gebruik van zowel computerspellen als van sociale media.

Tabel 9. Regressieanalyse ter toetsing van hypothese 2; afhankelijke variabele: problematisch gamen

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	p	ΔR^2
Door kind ervaren kwaliteit van de communicatie (n=557)	-,18	-4,77	,000	,03

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht: $R^2 = ,17$

Tabel 10. Regressieanalyse ter toetsing van hypothese 2; afhankelijke variabele: problematisch gebruik sociale media

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	p	ΔR^2
Door kind ervaren kwaliteit van de communicatie (n=584)	-,20	-4,97	,000	,04

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht: $R^2 = ,00$

Toetsing hypothese 3 (*Beperkingen op internetgebruik hangen samen met minder problematisch gebruik*)

De derde hypothese is getoetst met behulp van acht regressieanalyses met als afhankelijke variabele respectievelijk problematisch gebruik van computergames en problematisch gebruik van sociale media. De onafhankelijke variabele was achtereenvolgens beperking op de inhoud, beperking op de hoeveelheid tijd (CL

en ST) en de praktische beperking apparaat wegleggen. De resultaten laten zien dat er, wat problematisch gamen betreft (tabel 11), een relatie is tussen problematisch gamen en de beperking op tijd van smartphones en tablet en een samenhang tussen problematisch gamen en het toepassen van de praktische maatregel apparaat wegleggen. Deze relaties wijzen er op dat weinig beperkingen qua tijd van het gebruik van smartphone en tablet, samengaat met meer problematisch gamen. De sterkste samenhang wordt gevonden tussen problematisch gebruik van computerspellen en de praktische maatregel wegleggen van het apparaat. Let wel, dit laatste effect duidt er op dat de praktische beperking wegleggen samenhangt met een grotere mate van problematisch internetgebruik.

De analyses naar de relaties tussen beperkingen en het voorkomen van problematisch gebruik van sociale media laten een vergelijkbaar beeld zien (Tabel 12). Weinig beperkingen ten aanzien van de inhoud en ten aanzien van de hoeveelheid tijd, gaan samen met meer problematisch gebruik van sociale media. Verder geldt ook hier dat het sterkste verband wordt gevonden tussen het toepassen van de praktische maatregel wegleggen van het apparaat en problematisch gebruik van sociale media, waarbij wederom geldt dat het vaker toepassen van deze praktische maatregel samenhangt met meer problematisch gebruik van sociale media.

Tabel 11. Regressieanalyses ter toetsing van hypothese 3; afhankelijke variabele: problematisch gamen

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	p	ΔR^2
Beperking op inhoud (n=557)	,05	1,35	n.s.	,00
Beperking op tijd (CL) (n=557)	,07	1,81	n.s.	,01
Beperking op tijd (ST) (n=540)	,12	3,17	,002	,02
Beperking praktisch (n=554)	,26	6,84	,000	,07

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht: $R^2 = ,17$

Tabel 12. Regressieanalyses ter toetsing van hypothese 3; afhankelijke variabele: problematisch gebruik sociale media

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	p	ΔR^2
Beperking op inhoud (n=584)	,09	2,07	,039	,01
Beperking op tijd (CL) (n=584)	,12	2,98	,003	,02
Beperking op tijd (ST) (n=567)	,21	4,97	,000	,04
Beperking praktisch (n=580)	,29	7,38	,000	,09

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht: $R^2 = ,00$

Toetsing hypothese 3a (*Beperkingen op internetgebruik hangen sterker samen met minder problematisch gebruik naarmate ouders kwalitatief beter met hun kinderen communiceren*)

Hypothese 3a is getoetst door dezelfde regressieanalyses uit te voeren als bij de toetsing van hypothese 3, telkens aangevuld met de onafhankelijke variabele kwaliteit van de communicatie en de interactieterm

‘beperking x communicatiekwaliteit’. Tabel 13 en 14 geven een overzicht van de resultaten voor respectievelijk de afhankelijke variabelen problematisch gamen en problematisch gebruik sociale media, waarbij enkel de t-waarde en de significantie van de interactieterm worden vermeld. De resultaten laten één significant interactie-effect bij problematisch gamen zien en twee bij problematisch gebruik van sociale media. Deze interactie-effecten duiden er op dat de relatie tussen de door de ouders opgelegde beperkingen ten aanzien van het internetgebruik van de kinderen en het problematische internetgebruik, mede afhankelijk is van de kwaliteit van de communicatie.

Tabel 13. Regressieanalyses ter toetsing van hypothese 3a; afhankelijke variabele: problematisch gamen

Interactieterm	t	p
Beperking op inhoud x kwaliteit communicatie (n=557)	1,30	n.s.
Beperking op tijd (CL) x kwaliteit communicatie (n=557)	,49	n.s.
Beperking op tijd (ST) x kwaliteit communicatie (n=540)	-,04	n.s.
Beperking praktisch x kwaliteit communicatie (n=554)	-2,21	,028

Tabel 14. Regressieanalyses ter toetsing van hypothese 3a; afhankelijke variabele: problematisch gebruik sociale media

Interactieterm	t	p
Beperking op inhoud x kwaliteit communicatie (n=584)	,57	n.s.
Beperking op tijd (CL) x kwaliteit communicatie (n=584)	-,68	n.s.
Beperking op tijd (ST) x kwaliteit communicatie (n=567)	-2,70	,007
Beperking praktisch x kwaliteit communicatie (n=580)	-2,99	,003

Om de invloed van de kwaliteit van de communicatie op de relatie beperking – problematisch internetgebruik nader te onderzoeken, zijn de respondenten op basis van de kwaliteit van de communicatie (schaal 1-5) in drie ongeveer gelijk grote groepen verdeeld: één groep met een lager dan gemiddelde kwaliteit van de communicatie (<3; 26,4%, n=155), één met een gemiddelde kwaliteit (≥3 en ≤3,67; 43,2%, n=254) en één groep met een bovengemiddelde kwaliteit (>3,67; 30,4%, n=179) van de communicatie.

Voor elk van deze groepen is de relatie tussen de betreffende beperkende maatregel en het betreffende problematische internetgebruik afzonderlijk geanalyseerd. De resultaten van deze analyses staan beschreven in tabel 15, 16 en 17. Uit de resultaten blijkt dat het verband tussen de praktisch beperkende maatregel (apparaat wegleggen) en problematisch gamen het sterkst is wanneer er sprake is van een lage kwaliteit van de communicatie (Tabel 15). Ook het verband tussen de beperkende maatregel op tijd (ST) en problematisch gebruik sociale media blijkt het sterkst wanneer er sprake is van een lage kwaliteit van de communicatie (Tabel

16). Tot slot laat ook tabel 17 zien dat wanneer er sprake is van een lage kwaliteit van de communicatie, het verband tussen de praktische beperkende maatregel apparaat wegleggen (in dit geval dus de smartphone of tablet) en problematisch gebruik van sociale media het sterkst is.

Tabel 15. Regressieanalyses ter toetsing van interactie-effect; afhankelijke variabele: problematisch gamen

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	p	ΔR^2	R^2
Beperking praktisch bij lage kwaliteit communicatie (n=145)	,37	5,30	,000	,14	,31
Beperking praktisch bij gemid. kwaliteit communicatie (n=243)	,11	1,99	,048	,01	,23
Beperking praktisch bij hoge kwaliteit communicatie (n=166)	,27	3,79	,000	,07	,20

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht (kwal. com.: laag, gemiddeld, hoog): $R^2=,17$, $R^2=,22$, $R^2=,13$

Tabel 16. Regressieanalyses ter toetsing van interactie-effect; afhankelijke variabele: problematisch gebruik sociale media

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	p	ΔR^2	R^2
Beperking op tijd (ST) bij lage kwaliteit communicatie (n=147)	,27	3,45	,001	,07	,11
Beperking op tijd (ST) bij gemid. kwaliteit communicatie (n=248)	,23	3,66	,000	,05	,06
Beperking op tijd (ST) bij hoge kwaliteit communicatie (n=172)	,13	1,75	n.s.	,02	,04

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht (kwal. com.: laag, gemiddeld, hoog): $R^2=,04$, $R^2=,01$, $R^2=,02$

Tabel 17. Regressieanalyses ter toetsing van interactie-effect; afhankelijke variabele: problematisch gebruik sociale media

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	p	ΔR^2	R^2
Beperking praktisch bij lage kwaliteit communicatie (n=151)	,43	5,83	,000	,18	,22
Beperking praktisch bij gemid. kwaliteit communicatie (n=251)	,17	2,73	,007	,03	,04
Beperking praktisch bij hoge kwaliteit communicatie (n=178)	,24	3,31	,001	,06	,08

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht (kwal. com.: laag, gemiddeld, hoog): $R^2=,04$, $R^2=,01$, $R^2=,02$

Toetsing hypothese 4 (*Reageren door ouders op excessief internetgebruik hangt samen met minder problematisch gebruik*)

Om deze hypothese te toetsen zijn vier lineaire regressie analyses uitgevoerd met als afhankelijke variabelen de indicatoren van problematisch internetgebruik (sociale media en computergames) en als onafhankelijke variabele het reageren door ouders op excessief internetgebruik, zoals door het kind waargenomen. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de reactie van de ouders op excessief gebruik van de computer of laptop (CL), of van de smartphone of tablet (ST).

Tabel 18. Regressieanalyses ter toetsing van hypothese 4; afhankelijke variabele: problematisch gamen

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	P	ΔR^2
Reactie op excessief gebruik CL (n=557)	-,09	-2,27	,024	,01
Reactie op excessief gebruik ST (n=540)	-,11	-2,81	,005	,01

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht: $R^2=,17$ (CL) en $R^2=,18$ (ST)

Tabel 19. Regressieanalyses ter toetsing van hypothese 4; afhankelijke variabele: problematisch gebruik sociale media

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	p	ΔR^2
Reactie op excessief gebruik CL (n=584)	-.16	-3,99	,000	,03
Reactie op excessief gebruik ST (n=567)	-,20	-4,82	,000	,04

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht: $R^2=,00$

De resultaten (Tabel 18 en 19) laten zien dat het reageren van ouders op excessief internetgebruik (in de ogen van het kind) samenhangt met minder problematisch internetgebruik. De samenhang is echter zwak, vooral bij problematisch gamen. De sterkste samenhang wordt gevonden tussen het reageren op excessief gebruik van de smartphone en tablet en het problematische gebruik van sociale media.

Toetsing hypothese 4a (*Reageren door ouders op excessief internetgebruik hangt sterker samen met minder problematisch gebruik naarmate ouders kwalitatief beter met hun kind communiceren*)

Om de laatste hypothese te toetsen zijn dezelfde regressieanalyses uitgevoerd als bij de toetsing van hypothese 4 waarbij in dit geval de onafhankelijke variabelen aangevuld werden met de kwaliteit van de communicatie en de interactieterm 'reactie op excessief gebruik (CL en ST) x kwaliteit van de communicatie'.

Tabel 20 en 21 geven een overzicht van de resultaten voor de afhankelijke variabelen problematisch gamen en problematisch gebruik sociale media, waarbij enkel de t-waarde en significantie van de interactieterm worden vermeld.

Tabel 20. Regressieanalyses ter toetsing van hypothese 4a; afhankelijke variabele: problematisch gamen

Interactieterm	t	p
Reactie op exces. gebruik CL x kwal. com. (n=557)	1,26	n.s.
Reactie op exces. gebruik ST x kwal. com. (n=540)	-,08	n.s.

Tabel 21. Regressieanalyses ter toetsing van hypothese 4a; afhankelijke variabele: problematisch gebruik sociale media

Interactieterm	t	p
Reactie op exces. gebruik CL x kwal. com. (n=584)	2,22	,027
Reactie op exces. gebruik ST x kwal. com. (n=567)	1,78	n.s.

De resultaten laten één interactie-effect bij problematisch gebruik van sociale media zien. Dit interactie-effect duidt er op dat de relatie tussen het reageren door de ouders op excessief gebruik van computer en laptop en het problematische gebruik van sociale media, mede afhankelijk is van de kwaliteit van de communicatie. Om de invloed van de kwaliteit van de communicatie op deze samenhang te onderzoeken zijn wederom de respondenten verdeeld in drie groepen: één met een beneden gemiddeld lage kwaliteit van communicatie met de ouders, één met een gemiddelde en één met een bovengemiddelde kwaliteit. Voor elk van deze groepen is nogmaals de samenhang tussen het reageren van de ouders op excessief gebruik van computer en laptop en het voorkomen problematisch gebruik van sociale media onderzocht. De resultaten van de analyse staan vermeld in tabel 22. Uit de tabel wordt duidelijk dat het verband tussen het reageren van ouders op excessief gebruik van computer en laptop en het voorkomen van problematisch gebruik van sociale media het sterkst is wanneer de kwaliteit van de communicatie tussen ouder en kind laag of gemiddeld is.

Tabel 22. Regressieanalyses ter toetsing van interactie-effect; afhankelijke variabele: problematisch gebruik sociale media

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	p	ΔR^2	R^2
Reactie op exc. gebruik CL bij lage kwaliteit communicatie (n=153)	-,22	-2,82	,005	,05	,08
Reactie op exc. gebruik CL bij gemid. kwaliteit communicatie (n=252)	-,18	-2,86	,005	,03	,04
Reactie op exc. gebruik CL bij hoge kwaliteit communicatie (n=179)	-,02	-,30	n.s.	,00	,02

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht (kwal. com.: laag, gemiddeld, hoog): $R^2=,03$, $R^2=,01$, $R^2=,02$

In de laatste analyses is gekeken welke van de verschillende maatregelen (beperking ten aanzien van de inhoud, beperking tijd CI en ST, de praktische beperking wegleggen van het apparaat, en het reageren op excessief gebruik CL en ST) het sterkst samenhangt met respectievelijk het problematische gebruik van sociale media en het problematisch gamen. Zoals duidelijk wordt uit tabel 23 en 24, hangt de praktische beperkende maatregel wegleggen van het apparaat het sterkst samen met zowel problematisch gebruik van sociale media als met problematisch gamen. Het positieve verband maakt duidelijk dat het vaker wegleggen van het apparaat samen gaat met een hogere mate van problematisch gebruik. Daarnaast hangt het reageren van de ouders (volgens de kinderen) op het excessieve gebruik van smartphone en tablet en het beperken van de hoeveelheid tijd dat het kind gebruik mag maken van smartphone en tablet, samen met een lagere mate van problematisch

gebruik van sociale media. Voor problematisch gamen kon geen andere samenhang met maatregelen gevonden worden. Naast de maatregelen vertoont de kwaliteit van de communicatie tussen kind en ouders een duidelijke (negatieve) samenhang met zowel het problematische gebruik van sociale media als problematisch gamen. Dit verband maakt duidelijk dat een betere kwaliteit van de communicatie samenhangt met minder problematisch gebruik van sociale media en games.

Tabel 23. Regressieanalyse ter vergelijking van de verschillende maatregelen; afhankelijke variabele: problematisch gebruik sociale media

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	p
Beperking op inhoud	,05	1,14	n.s.
Beperking op tijd (CL)	,01	,19	n.s.
Beperking op tijd (ST)	,15	2,71	,007
Beperking praktisch	,31	7,67	,000
Reactie op excessief gebruik CL	,05	,71	n.s.
Reactie op excessief gebruik ST	-,18	-2,45	,015
Kwaliteit ouder-kind communicatie	-,15	-3,72	,000

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht: $R^2=,00$, verklaarde variantie gehele model: $R^2=,18$.

Tabel 24. Regressieanalyse ter vergelijking van de verschillende maatregelen; afhankelijke variabele: problematisch gamen

Onafhankelijke variabele	Bèta	t	p
Beperking op inhoud	,05	1,17	n.s.
Beperking op tijd (CL)	,02	,43	n.s.
Beperking op tijd (ST)	,09	1,75	n.s.
Beperking praktisch	,24	6,15	,000
Reactie op excessief gebruik CL	,04	,59	n.s.
Reactie op excessief gebruik ST	-,10	-1,38	n.s.
Kwaliteit ouder-kind communicatie	-,14	-3,56	,000

Verklaarde variantie enkel leeftijd en geslacht: $R^2=,18$, verklaarde variantie gehele model: $R^2=,28$.

4 Conclusie en discussie

In paragraaf 4.1 van dit slothoofdstuk wordt de centrale vraagstelling van het onderzoek beantwoord: *Welke opvoedstrategieën van ouders hangen samen met het vóórkomen van problematisch internetgebruik bij Nederlandse basisschoolkinderen?* Problematisch internetgebruik wordt hierbij onderverdeeld in problematisch gebruik van sociale media en problematisch gebruik van computergames. In paragraaf 4.2 wordt gereflecteerd op het onderzoek.

4.1 Effectieve opvoedstrategieën: de centrale vraagstelling beantwoord

Om de centrale vraagstelling te beantwoorden, wordt eerst nagegaan in hoeverre de vooraf geformuleerde hypothesen in dit onderzoek worden bevestigd dan wel ontkracht.

Hypothese 1:

Communicatie over internetgebruik wordt door de kinderen als kwalitatief beter ervaren wanneer ouders beter weten en begrijpen wat hun kinderen online doen.

Deze hypothese wordt bevestigd in dit onderzoek. De resultaten laten zien dat als kinderen vinden dat hun ouder beter weten en begrijpen wat zij doen op het internet, met sociale media en met games, zij de communicatie tussen ouder en kind over internetgebruik positiever beoordelen.

Hypothese 2:

Kwalitatief goede communicatie over internetgebruik hangt samen met minder problematisch gebruik.

Ook deze hypothese wordt bevestigd door de resultaten: een positievere beoordeling van de kwaliteit van de communicatie door de kinderen hangt samen met minder problematisch gebruik van sociale media en met minder problematisch gamen.

Hypothese 3:

Beperkingen op internetgebruik hangen samen met minder problematisch gebruik.

In het onderzoek zijn drie soorten beperkingen meegenomen: tijdsbeperkingen, inhoudelijke beperkingen en een praktische beperking. De resultaten laten zien de relatie tussen problematisch internetgebruik en de beperking op inhoud relatief zwak is. De relatie met de beperking op tijd is iets sterker en de sterkste samenhang wordt gevonden tussen problematisch internetgebruik en de praktische maatregel (het weglekken van het apparaat). Dit laatste verband duidt er echter op dat praktische beperking samenhangt met een grotere mate van problematisch internetgebruik. De hypothese wordt hiermee deels bevestigd, wat betreft de beperking qua inhoud en tijd, de hypothese wordt echter tegen gesproken wat betreft de praktische maatregel.

Hypothese 3a:

Beperkingen op internetgebruik hangen sterker samen met minder problematisch gebruik naarmate ouders kwalitatief beter met hun kinderen communiceren.

Deze hypothese wordt verworpen; als ouders beter communiceren met hun kind bleek de relatie tussen beperkingen en problematisch internetgebruik niet sterker. Wel bleek bij een minder goede communicatie de samenhang tussen tijds- en praktische beperkende maatregelen sterker te zijn.

Hypothese 4:

Reageren van ouders op excessief internetgebruik, zoals verbieden, ingrijpen en streng toespreken, hangt samen met minder problematisch gebruik.

De resultaten laten zien dat het reageren van ouders op excessief internetgebruik (in de ogen van het kind) samenhangt met minder problematisch internetgebruik. De hypothese wordt daarmee bevestigd. De samenhang is echter zwak, vooral bij problematisch gamen. De sterkste samenhang wordt gevonden tussen het reageren op excessief gebruik van de smartphone en tablet en het problematische gebruik van sociale media.

Hypothese 4a:

Reageren van ouders op excessief internetgebruik hangt sterker samen met minder problematisch gebruik naarmate ouders kwalitatief beter met hun kinderen communiceren.

De resultaten maken duidelijk dat de hypothese dient te worden verworpen. Het verband tussen het reageren van ouders op excessief gebruik en problematisch internetgebruik is juist sterker bij minder goede communicatie.

Conclusie

Kwalitatief goede communicatie tussen ouder en kind over internetgebruik hangt in het huidige onderzoek niet alleen samen met meer kennis en begrip van ouders over wat het kind doet op internet, met sociale media en met games, maar ook met minder problematisch gebruik. De beperkende maatregelen lijken vooral van belang bij ouders waarbij sprake is van een minder goede communicatie over internetgebruik. Opvallend was dat de praktische beperkende maatregel (wegleggen apparaat) juist samenging met meer problematisch internetgebruik. En ook hiervoor gold dat deze samenhang sterker was in geval van een minder goede communicatie tussen ouder en kind.

4.2 Reflectie**Beperkingen en kracht van het onderzoek**

De studie is cross-sectioneel opgezet waardoor causaliteit van een gevonden relatie niet kan worden aangetoond. Zo bleek de praktische beperking 'wegleggen van het apparaat' samen te hangen met meer

problematisch internetgebruik. Het lijkt in dit geval eerder voor de hand te liggen dat het problematische internetgebruik een dergelijke reactie van de ouders heeft opgeroepen dan andersom.

De steekproef is niet representatief voor leerlingen uit het basisonderwijs. Daarnaast bleek de respons onder de ouders beperkt te zijn en bleken hoogopgeleide ouders oververtegenwoordigd te zijn. Het verschil tussen leerlingen van ouders die wel en die niet deelnamen aan het onderzoek bleek echter zeer beperkt te zijn. De resultaten van het onderzoek zijn daarmee niet zondermeer generaliseerbaar naar alle leerlingen of alle ouders, maar lijken wel een goede indicatie te zijn van goede opvoedstrategieën.

Anders dan in eerdere Nederlandse onderzoeken naar problematisch internetgebruik, is in dit onderzoek een onderscheid gemaakt naar problematisch gebruik van sociale media en problematisch gamegebruik. De voorspellers die samenhangen met problematisch gamen waren ook de voorspellers die samen hingen met problematisch gebruik van sociale media, en de sterkte van de verbanden waren vergelijkbaar. Er waren echter ook twee voorspellers (beperkingen op inhoud en beperkingen op tijd CL) die wel samenhangen met problematisch gebruik van sociale media, maar niet met problematisch gamen. De sterkte van deze verbanden was echter zwak. Onderzoek naar risicofactoren van internetgebruik waarin ook het onderscheid tussen problematisch gamen en problematisch gebruik van sociale media is gemaakt, laat zien dat aan beide grotendeels dezelfde risicofactoren ten grondslag liggen (T. van Rooij, Schoenmakers, & Mheen, 2015). Deze bevindingen geven indicaties dat het onderscheid tussen risicofactoren voor problematisch gamegebruik en problematisch gebruik van sociale media niet zeer relevant is. Toekomstig onderzoek moet uitwijzen of het onderscheid van belang is voor preventie.

Praktische opvoedtips

Dit onderzoek laat zien dat het belangrijk is dat ouders weten en begrijpen wat hun kind op internet doet. Dit is in lijn met onderzoek van van den Eijnden (Van Den Eijnden et al., 2010) onder 10-16 jarige Nederlandse jongeren en het onderzoek van Verdurmen (Verdurmen et al., 2012) onder jongeren van 12 tot 16 jaar. Het onderzoek toont aan dat ook bij jongere adolescenten in het basisonderwijs, de kwaliteit van de communicatie tussen ouder en kind de belangrijkste factor lijkt te zijn voor het voorkomen van problematisch internetgebruik. Vanuit deze bevinding kan ouders geadviseerd worden te investeren in de communicatie over het internetgebruik van het kind.

Referenties

- Lee, S., & Chae, Y. (2007). Children's Internet use in a family context: influence on family relationships and parental mediation. *Cyberpsychology & Behavior: The Impact of the Internet, Multimedia and Virtual Reality on Behavior and Society*, 10(5), 640–644. doi:10.1089/cpb.2007.9975
- Lee, S.-J. (2012, July 13). Parental restrictive mediation of children's internet use: Effective for what and for whom? *New Media & Society*. doi:10.1177/1461444812452412
- Meerkerk, G.-J., Van Den Eijnden, R. J. J. M., Vermulst, A. A., & Garretsen, H. F. L. (2009). The Compulsive Internet Use Scale (CIUS): some psychometric properties. *Cyberpsychology & Behavior*, 12(1), 1–6. doi:10.1089/cpb.2008.0181
- Rodenburg, G., Oenema, A., Kremers, S. P. J., & van de Mheen, D. (2013). Clustering of diet- and activity-related parenting practices: cross-sectional findings of the INPACT study. *The International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 10(1), 36. doi:10.1186/1479-5868-10-36
- Rooij, T. van, Schoenmakers, T., & Mheen, D. van de. (2015). De zin en onzin van social media verslaving. In H. Kisjes, D. Nijs, & T. van Rooij (Eds.), *Internetverslaving* (pp. 65–76). Amsterdam: Boom.
- Sleddens, E. F. C., Gerards, S. M. P. L., Thijs, C., de Vries, N. K., & Kremers, S. P. J. (2011). General parenting, childhood overweight and obesity-inducing behaviors: a review. *International Journal of Pediatric Obesity: IJPO: An Official Journal of the International Association for the Study of Obesity*, 6(2-2), e12–e27. doi:10.3109/17477166.2011.566339
- Steinberg, L., Elmen, J. D., & Mounts, N. S. (1989). Authoritative parenting, psychosocial maturity, and academic success among adolescents. *Child Development*, 60(6), 1424–1436. doi:10.1111/1467-8624.ep9772457
- Sublette, V. A., & Mullan, B. (2012). Consequences of Play: A Systematic Review of the Effects of Online Gaming. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 10(1), 3–23. doi:10.1007/s11469-010-9304-3
- Tsitsika, A. K., Janikian, M., Tzavela, E. C., Schoenmakers, T. M., Ólafsson, K., Halapi, E., ... Richardson, C. (2013). *Internet use and internet addictive behaviour among European adolescents: A cross-sectional study*.
- Tsitsika, A. K., Tzavela, E. C., Janikian, M., Ólafsson, K., lordache, A., Schoenmakers, T. M., ... Richardson, C. (2014). Online social networking in adolescence: Patterns of use in six European countries and links with psychosocial functioning. *Journal of Adolescent Health*, 55(1), 141–147. doi:10.1016/j.jadohealth.2013.11.010
- Van Den Eijnden, R. J. J. M., Spijkerman, R., Vermulst, A. a., Van Rooij, T. J., & Engels, R. C. M. E. (2010). Compulsive internet use among adolescents: Bidirectional parent-child relationships. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38(1), 77–89. doi:10.1007/s10802-009-9347-8
- Van der Vorst, H. (2007). *The key to the cellar door: the role of the family in adolescents' alcohol use*. Nijmegen.
- Van Rooij, A. J., & Schoenmakers, T. M. (2013). *Monitor Internet en Jongeren 2010-2012. Het (mobiele) gebruik van sociale media en games door jongeren [The (mobile) use of social media and games by adolescents]*. Rotterdam: Center for Behavioral Internet Science & IVO. Retrieved from <http://bit.ly/T3Qw5u>
- Van Rooij, A. J., Schoenmakers, T. M., & Van de Mheen, D. (2011). *Factsheet Monitor Internet en Jongeren 2006-2010. Nederlandse jongeren op internet: applicaties, (overmatig) gebruik, en de relatie met middelengebruik*. Rotterdam: IVO.
- Verdurmen, J., Vermeulen-Smit, E., Dorsselaer, S. van, Monshouwer, K., & Schulten, I. (2012). *Ouders over opvoeding ten aanzien van roken, alcohol, cannabis en internet 2011. Kerngegevens uit het Peilstationsonderzoek Ouders*. Utrecht.